

ESSAY BROEDERSCHAP

Vrijheid en gelijkheid eisten de afgelopen jaren alle aandacht op; over broederschap had en heeft niemand het meer. Intussen wordt het gemis aan verbondenheid een steeds groter maatschappelijk probleem. Door **Yvonne Zonderop**

Onderbroeders & Bovenbroeders

Bij mij om de hoek woont een weduwe op leeftijd. Ze is tanig, hardhorend, en vaak alleen. Elk jaar nodigt ze buurtbewoners uit voor een kopje koffie op haar balkon. Ik ben deze zomer nog niet langs geweest – ondanks een belofte, snel gepreveld. Als ik voorbij schicht, glimlacht ze hoopvol. Ik weet desondanks: ik schiet tekort.

Wie herkent zich hierin? Of, beter gezegd, wie niet? Je wordt geacht mee te leven met de mensen om je heen, ook met hen die het minder goed vergaat. Van je omgeving maak je nu eenmaal deel uit. Je kunt je aandacht niet beperken tot je vrienden, je kinderen, je familie. De mensheid is met elkaar verbonden, dat is geen keuze, maar een feit. Wie die band ontkent, voelt zich opgelaten – bijvoorbeeld jegens de buurvrouw om de hoek. Dat is niet zo zeer een kwestie van zelfopoffering, eerder van eigenbelang. De band is namelijk wederkerig. Als niemand in jouw omgeving naar jou omkijkt, raak je net zo goed gedeprimeerd.

We weten dit allemaal. Toch spreken we er zelden over. Sterker, we hebben niet eens een goede benaming voor onze wederkerige band. Natuurlijk, er zijn termen als nabuurschap of cohesie. Maar daar ontbreekt iets aan. Ze doen denken aan beleidsmatige doelen en goede werken, niet aan het gewone leven van alledag. Ondanks onze verschillen delen we essentiële levenservaringen, daar gaat het om. Iedereen kent de vreugde van oprecht contact. Niemand is immuun voor ziekte, behoefte of eenzaamheid. De gedeelde ervaring schept een band – zoals de literatuur en het theater laten zien. Ze schept ook een verplichting jegens elkaar.

Broederschap

Hoe noem de je wederzijdse afhankelijkheid van iedereen jegens iedereen? Misschien dat een ouderwetse term hier het beste dienst doet. Hij is nauwelijks meer in zwang, behalve in conservatief-religieuze kring. Maar iedereen kent 'm, iedereen begrijpt 'm, en hij gaat al meer dan twee eeuwen internationaal mee. Hij luidt: broederschap. Broederschap als onderdeel van de trits: vrijheid, gelijkheid en broederschap. Hij zegt: lotsverbondenheid en sympathie behoren tot de belangrijkste waarden in een gemeenschap.

In de afgelopen decennia is broederschap als maatschappelijke waarde gestaag naar de achtergrond verdwenen. Het klonk conservatief, niet sexy, klef, en vooral: moralistisch – daar was de tijdgeest niet naar. Aanvankelijk bracht het streven naar gelijkheid de meeste mensen in vervoering. Later eiste het begrip vrijheid de aandacht op. Onderwijl raakte de broederschap (m/v) in het gedrang. Nu lopen we op tegen de gevolgen. Want het gemis aan verbondenheid in de samenleving wordt een steeds groter maatschappelijk probleem.

Een grootscheeps onderzoek van De Publieke Zaak (een vereniging die zich inzet voor fundamentele maatschappelijke en politiek-bestuurlijke vernieuwing) toonde vorige week nog aan: inwoners van Nederland maken zich meer zorgen over (het gebrek aan) waarden en normen dan over de economische crisis. De werkloosheid kan oplopen, de koopkracht kan dalen – maar dat is niet ons grootste probleem. Er is gebrek aan gemeenschap, gebrek aan gevoel van eenheid.

Naast spijt hierover is er ook woede, zoals iedereen dagelijks kan waarnemen. Het gebrek aan verbondenheid vertaalt zich in boosheid jegens iedereen die in de verste verte iets met de 'elite' van doen lijkt te hebben. Geert Wilders formuleerde het laatst als volgt: 'Achter de papieren realiteit van glad pratende doctorandussen bestuurskunde met designerbrillen gaat een wereld schuil van een Nederland dat zich vertrappt en vernederd voelt.' Hij beschrijft hiermee een kloof in de samenleving, een gebrek aan eenheid. De overige politici lijken zich ervan bewust. Maar alle moeite die men doet om de indruk te wekken dat men luistert ten spijt: de woede verdwijnt niet.

Lucky sperm club

Wat hebben die spijt en die woede met broederschap te maken? Veel, zo niet alles, zou de Britse socioloog Michael Young hebben ge-

/ de Volkskrant

De nieuwe elite heeft geen oog voor de mensen die tot de onderlaag behoren

zegt als hij nog leefde. Vijftig jaar geleden publiceerde Young een boek met een verontrustend voorspellende waarde: *The rise of the meritocracy* (1957). Het is een sciencefiction-achtige satire, waarin een anonieme auteur beschrijft hoe – en waarom – een groot deel van de bevolking in opstand komt tegen zijn elite. De Populisten (letterlijk zo geheten) pikken het niet langer dat de slimste en talentvolste leden de gemeenschap hun privileges voor zichzelf houden. Het boek eindigt met een gewelddadige volksoptand, waarbij de auteur om zelf het leven komt.

Intelligentie plus inzet

In een voorwoord beschrijft Young op geestige wijze hoe lang het duurde eer hij een uitgever vond voor zijn boek. Niemand wilde zich er aan wagen, vrijwel niemand leek het te begrijpen, de uiteindelijke uitgever deed het bij wijze van vriendendienst. Het boek raakt namelijk aan een taboe; het roept twijfels op over de wenselijkheid van een maatschappij waarin de slimste, hardst werkende en talentvolste mensen de beste posities bereiken met de meeste invloed. In de jaren vijftig was dat on-

der links denkende Britten bijna een geloofsartikel. De socialisten verheugden zich op een maatschappij waarbij de elite op grond van geboorte, te weten de adel, plaats zou maken voor een elite op grond van 'merit', ofwel intelligentie plus inzet. Dat daar nadelen aan zouden kunnen zitten, leek voor aanhangers van Labour nagenoeg onbestaanbaar. Meritocratie belooft vooruitgang.

Young beschrijft in het boek een pijnlijke en herkenbare waarheid. Een meritocratische samenleving, die drijft op een voorhoede die op eigen kracht is komen boven drijven en waarin talentvolle mensen het hoogst eindigen, kan gemakkelijk 'droefgeestig en kwetsbaar' worden. 'Als de nieuwe rijken en machtigen kunnen volhouden dat hun bevoorrechte positie vanzelf spreekt, worden ze arrogant. En als ze ervan overtuigd zijn dat ze handelen in het algemeen belang, kunnen ze zichzelf schaamteloos bevoorrechten. Macht corrupteert.'

Het venijn, aldus Michael Young, zit in het effect van een meritocratie op zogenaamde 'gewone' mensen. 'Als die zichzelf als minderwaardig gaan beschouwen, beïnvloedt dat hun gevoel voor eigenwaarde. Ze raken gede-

moraliseerd.' Dat is niet fair en het is niet juist, betoogt Young. 'Al blijkt onomstotelijk dat gewone mensen minder capaciteiten hebben dan de leden van de elite, dan betekent dit nog niet dat ze minder behoren te krijgen. Het lidmaatschap van de 'lucky sperm club' geeft nog geen moreel recht op voordeel.'

Verplaats *The rise of the meritocracy* vijftig jaar in de tijd, en de voorbeelden waarvoor Young waarschuwt dringen zich vanzelf op, in Groot Brittannië, maar ook hier. Het populisme ter linker- en rechterzijde rukt op. Tegelijkertijd zien we een (bestuurs)elite die uitstekend voor zichzelf zorgt. Niet alleen in termen van inkomen (zie directeuren van woningcorporaties, zorginstellingen en dergelijke), maar ook in termen van beleid, zoals de politicoloog Mark Bovens al jaren benadrukt.

Nederland, zo betoogt Bovens, is een diplomademocratie. 'Meer dan ooit te voren sinds de invoering van de het algemeen kiesrecht, wordt de democratie gedomineerd door de hoogst opgeleiden', schreef hij drie jaar geleden. Er zit geen lager geschoold mens meer in het parlement, er krijgt geen vrachtwagenchauffeur of verkoopster nog een mooie publieke functie. Het gevolg is dat de onderklasse het gevoel krijgt er nauwelijks nog toe te doen. 'Dat is een belangrijke bron van ressentiment jegens het politieke systeem, die de loyaliteit aan het bestuur en het respect voor wet en recht sterk kan doen verminderen,' meent Bovens.

Wat begon als een nobel streven om talenten uit achterstandsposities zich te laten ontwikkelen tot 'the best and the brightest' dreigt langzamerhand te eindigen in een nieuwe elite, die net zo onbereikbaar lijkt en die net zo goed voor zichzelf zorgt als haar voorgangers. Dit is wat ik de kloof tussen de 'bovenbroeders' en de 'onderbroeders' wil noemen. De bovenlaag redt zich niet enkel in economisch opzicht uitstekend, ze is ook in cultureel opzicht afgekoppeld van de onderlaag. 'Bovenbroeders' verkeren voornamelijk met elkaar, ze trouwen onderling, hun kinderen komen op de goede scholen. Ze hebben het prima voor elkaar en ze hebben geen idee dat er iets verkeerd zit. Ze werken er immers hard voor, ze krijgen het niet kado. Wat is er dan helemaal verkeerd aan vakanties op Bali, onder soortgenoten?

Noblesse

Het antwoord op die vraag zou best eens kunnen luiden: het tekort aan broederschap. Michael Young schreef: 'Als wij mensen niet alleen zouden beoordelen op hun intelligentie, hun opleiding, hun werk en hun invloed, maar op hun welwillendheid en hun moed, op hun voorstellingsvermogen en hun gevoeligheid, op hun medeleven en hun vrijgevigheid, dan zouden er geen klassen bestaan.' Het kan geen kwaad om vaker stil te staan bij de uitsluitende mechanismes die in ons systeem zijn geslopen. Als de nieuwe elite geen oog wenst te hebben voor de mensen die tot de onderlaag behoren, roept ze terecht het onheil over zich af. Dan kan ze nog beter te raden gaan bij haar vermaledijde voorgangers, de oude adel die het motto 'noblesse oblige' blijft huldigen en die het als een plicht beschouwt om te zien naar de minder fortuinlijke mensen in haar omgeving.

Ook voor de politiek biedt het boek van Young stof tot nadenken. Al vatten we het onslagrecht en de AOW-leeftijd in beton, dat zal de kloof niet dichten. Het probleem is cultureel van aard, niet louter economisch – zoals het onderzoek van de Publieke Zaak liet zien. Mensen die niet tot de bovenlaag behoren snakken naar het gevoel dat ze ertoe doen. Door meer belang te hechten aan de algemeen menselijke waarden komt er ruimte voor de noodzakelijke erkenning. Niet het slimme tegenargument aan Wilders zal zijn aanhang overtuigen. Laten we eerlijk toegeven dat meritocratie ook nadelen heeft, en laten we die bespreken. Als broederschap nog verder uit het zicht raakt, moeten we niet verbaasd zijn als het populisme simpelweg voortschrijdt.

Voor een uitgebreid video-interview met Michael Young zie www.theamsterdamgroup.org.